

УДК 316.728

К.Тягло,
кандидат соціологічних наук

ЧИТАЦЬКІ ТА МОВНІ ПРАКТИКИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ 2012–2014 рр.: ДИНАМІКА ВІКОВИХ І РЕГІОНАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ

У статті йдеться про зумовленість читацьких практик мовними чинниками, а також про вікові та регіональні особливості читання художньої літератури в різних регіонах України. Автор доходить висновку, що відмінності у читацьких та мовних практиках населення України досить помітні, але підґрунтя їх – не виключно в регіональній специфіці.

В статье идет речь об обусловленности читательских практик языковыми факторами, а также о возрастных и региональных особенностях чтения художественной литературы в различных регионах Украины. Автор приходит к выводу, что различия в читательских практиках и языке общения населения Украины достаточно заметны, но основаны они не только на региональной специфике.

The paper discusses conditionality of reading practices by language factors, as well as age and regional peculiarities of reading fiction in different regions of Ukraine. The author arrives at the conclusion that differences in reading practices and in the language of communication of Ukrainian population are rather noticeable, but they are based not only on the regional specifics.

Ключові слова: читання, читацькі практики, художня література, мова повсякденного спілкування, регіональні відмінності.

Ключевые слова: чтение, читательские практики, художественная литература, язык повседневного общения, региональные различия.

Keywords: reading, reading practices, belles-lettres, fiction, language of everyday communication, regional differences.

Зумовленість культурних практик мовними чинниками не викликає сумнівів, якщо говоримо про полікультурне суспільство (яким є і українське) з кількома мовами повсякденного спілкування. У сучасній культурі, коли відбувається поступовий перехід від “читання” знакових повідомлень до “сприйняття” візуального, від мови до образу, мовно зумовлені культурні практики все ще залишаються важливими в аспекті дослідження культурних тенденцій та змін. Культурна динаміка залежить від низки культурних чинників – різноманітних практик, виробництва культурних продуктів (створення нових тестів, форм тощо), засобів презентації новостворених культурних об’єктів. Нашою метою було простежити динаміку та специфіку відмінностей мовних практик (двомовність, ставлення до загальнообов’язкового вивчення різних мов у рамках середньої освіти) в регіональному аспекті, а також, на цьому ґрунті, розглянути відмінності у читацьких практиках – у регіональному та віковому розрізах.

Ставлення до читання та авторів художніх творів – класичних і новітніх – частота читання художньої літератури опосередковано пов’язані зі ставленням до мови повсякденного спілкування, та, у більш віддаленій перспективі, до державної мови, двомовності (фактичної чи офіційної). За результатами репрезентативного масового дослідження “Моніторинг українського суспільства” влітку 2014 р. щодо обов’язковості вивчення якоїсь певної мови як іноземної (пропонувались варіанти: російська, англійська та інша мова) були отримані такі дані (рис. 1). Бачимо приблизну однорідність у відповідях на це запитання респондентів Західного і Центрального регіонів України, де перевага віддається англійській для вивчення як обов’язкової іноземної (93,6% та 94,4% відповідно). На заході України також велика частка населення вважає за потрібне вивчати і якусь іншу мову – 11,6%. У решті регіонів України, окрім Києва, цей відсоток суттєво нижчий.

Південь і Схід різняться у своїх поглядах на обов’язкове вивчення іноземної мови – тут суттєво більший відсоток

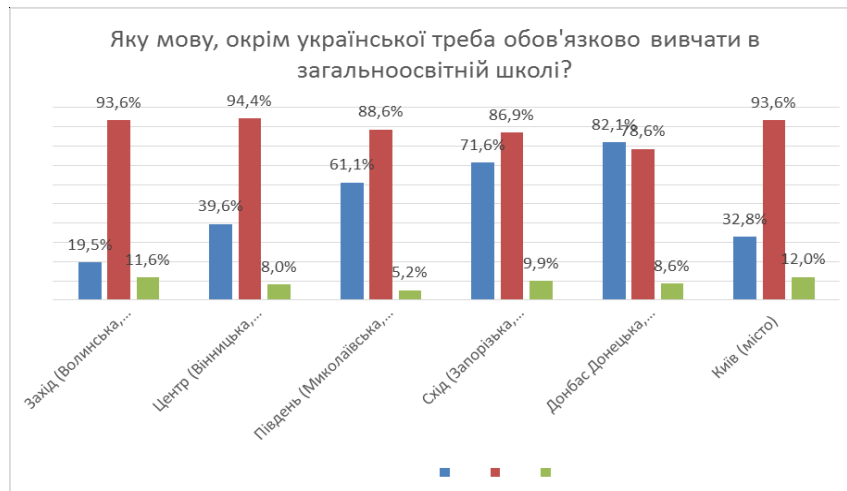

Рисунок 1. Яку мову обов'язково потрібно вивчати в загальноосвітній школі (крім української) – російську, українську чи іншу?

респондентів відзначив обов'язковість вивчення російської (Південний регіон – 61,%, Східний регіон – 71,6%). Найбільша відмінність від інших регіонів спостерігається на Донбасі, де більшість респондентів вважає обов'язковою для вивчення російську (82,1%). Менша кількість опитаних визначили, що загальнообов'язковою для вивчення в школі є англійська (78,6%), це суттєва відмінність, оскільки в решті регіонів співвідношення протилежне (рис. 1).

В іншому репрезентативному всеукраїнському дослідженні “Регіон, нація та інше” (N=6000), яке проводилось улітку 2012 р., ставились аналогічні запитання стосовно української та російської мов, ставлення до українсько-російської двомовності й отримано такі дані. На запитання про ставлення до українсько-російської двомовності різні регіони України мають відмінну точку зору, що можна побачити в такому розподілі думок. Запитання було сформульоване так: “Як Ви ставитесь до того, що в Україні існує українсько-російська двомовність?”. Найменша кількість “нейтрально” налаштованих 2012 р. зафіксовано на

Заході та Донбасі, але ця “єдність” має, скоріше, різну природу, оскільки на Заході “зовсім негативно” до цієї двомовності ставляться більше половини опитаних – 51%, на Донбасі такий самий відсоток респондентів ставиться “цілком позитивно” до наявності двомовності (*рис. 2*), тоді як зовсім негативного ставлення до двомовності на Донбасі не зафіксовано взагалі. Найбільш “нейтрально” налаштоване щодо цього населення Півночі і Центру – 46% і 42% відповідно. Інші регіони – Південь і Схід, також відрізняються за структурою ставлення до українсько-російської двомовності, але не так кардинально. Приблизно однакова частка населення нейтрально ставиться до двомовності (Південь – 25%, Схід – 28%). Але цілком позитивно ставиться до двомовності значно більша кількість громадян на Півдні (52%) Сході, тоді як на Сході аналогічної думки дотримуються лише 32% (*рис. 3*).

Як бачимо, ставлення до мовних практик (зокрема, двомовності в повсякденному спілкуванні) різне в регіонах України, і ще у 2012 р. була зафіксована найбільша відмінність у цьому питанні між Заходом України та Донбасом. Тому можна стверджувати, що передумови культурного і політичного “розламу”, який спостерігаємо наразі між більшістю України і Донбасом, були закладені набагато раніше і проявлялись як мінімум у ставленні до мовних практик – російсько-української двомовності та інших.

Розглянемо частоту читання літератури в різних регіонах України (станом на 2012 р.) з розподілу кількості годин на тиждень (*рис. 4*). Запитання ставилось щодо читання літератури загалом, без поділу на художню та нехудожню. Найбільш читаючими регіонами за кількістю годин на тиждень виявились Центр (3 год. 59 хв. у середньому на тиждень) і Схід (4 год. 10 хв. на тиждень). Найменш читаючим виявився Захід України (3 год. 26 хв. читання на тиждень). Оскільки на Півдні й у Центрі України зосереджена найбільша кількість великих міст і культурних центрів, то не викликає подиву, що найвища частота читання саме в цих містах, хоча, звичайно, є й

Рисунок 2. Ставлення до українсько-російської двомовності в Україні. Загальноукраїнська перспектива.

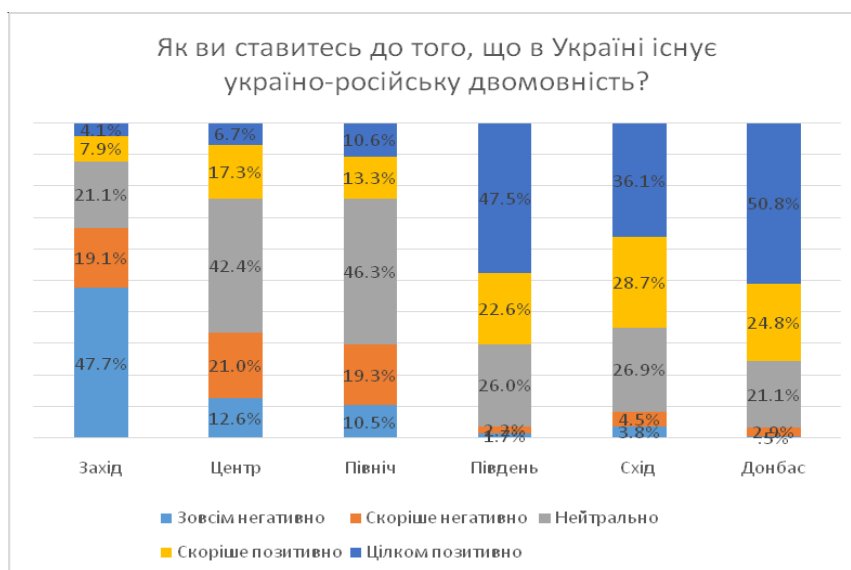

Рисунок 3. Ставлення до українсько-російської двомовності в Україні (регіональні відмінності)

інші чинники, що впливають на частоту читання населенням літератури.

Стосовно віку читачів, попри часто використовуваний стереотип щодо зменшення частоти читання серед молоді, саме ця вікова когорта (18–25 років) приділяє читанню доволі багато часу (понад 4 год./на тиждень). Але тут також не варто переоцінювати “читаючість” цієї вікової групи, оскільки велику її частку становить студентська молодь, читання для якої не є свідомо обраною дозвіллевою практикою, а є складовою навчальної діяльності. Знову ж таки, оскільки в цьому питанні не розділялось читання художньої і нехудожньої літератури, то, скоріше більшість часу, що приділяється читанню, припадає саме на ознайомлення з літературою нехудожньою. У наступній віковій когорті (26–35 років) частота читання знижується. Зате вже старша вікова група 46–55 років виявилася більш читаючою, читанню приділяється серед представників цього віку в середньому 4 год. 20 хв. на тиждень, це навіть більше, ніж серед молоді 18–25 років. Можна уявити, що з набуттям стабільного соціального статусу інтерес до читання зростає. Щодо найстаршої вікової групи, то в ній спостерігається зниження кількісних показників читання. Тут можуть відігравати роль такі фактори, як самопочуття, наявність побутових проблем, які можуть заважати читанню як специфічній дозвіллевій практиці.

Найменше часу приділяє читанню найстарша вікова група – особи, яким понад 65 років (*рис. 5*), найбільше – молодь та люди середнього віку (46–55 років). Віковий розподіл більш помітний за регіонами. Відмінність за частотою читання може свідчити про те, що для громадян українського суспільства є два періоди, коли вони можуть приділяти значний час читанню – це в молодості під час навчання та у зрілому віці, коли життя досягає своєї сталості. В інших вікових проміжках частота читання з розрахунку годин на день помітно зменшується.

Ще вагомим є показник кількості прочитаних книг на рік. У цьому питанні не було уточнення, про які саме книги

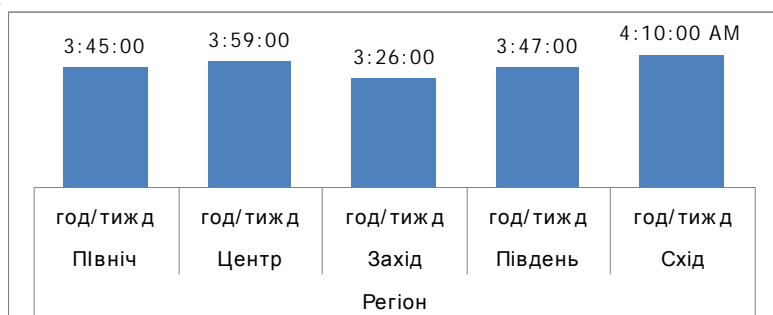

Рисунок 4. Скільки часу на тиждень (у годинах) Ви приділяєте читанню? (регіональний розподіл)

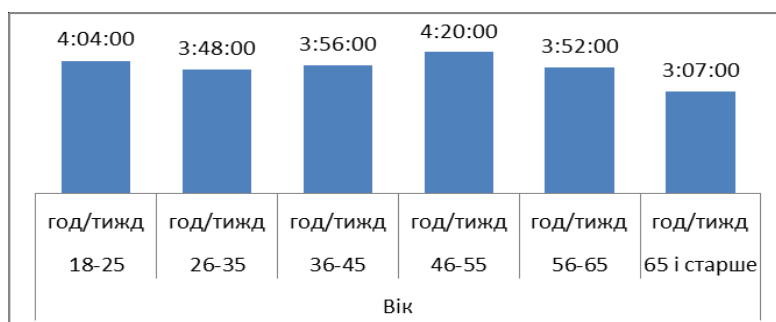

Рисунок 5. Скільки часу на тиждень (у годинах) Ви приділяєте читанню? (віковий розподіл)

йдеться – художню літературу (белетристику) чи нехудожню літературу, цікавим є сам розподіл кількості прочитаних книжок за віковими групами. Жодної книжки не прочитали у 2012 р. 34% населення старше 55 років і 24% молоді віком 18–25 років (рис. 5). Серед населення середньої вікової групи (36–55 років) лише 22,5% не прочитали жодної книжки за рік, 22,6% прочитали хоча б одну-дві, і 22,8% прочитали від трьох до п'яти книжок за рік.

Як бачимо, у цьому віці (36–55 років) українці більш схильні читати, принаймні так було у 2014 р. Понад

Розділ третій

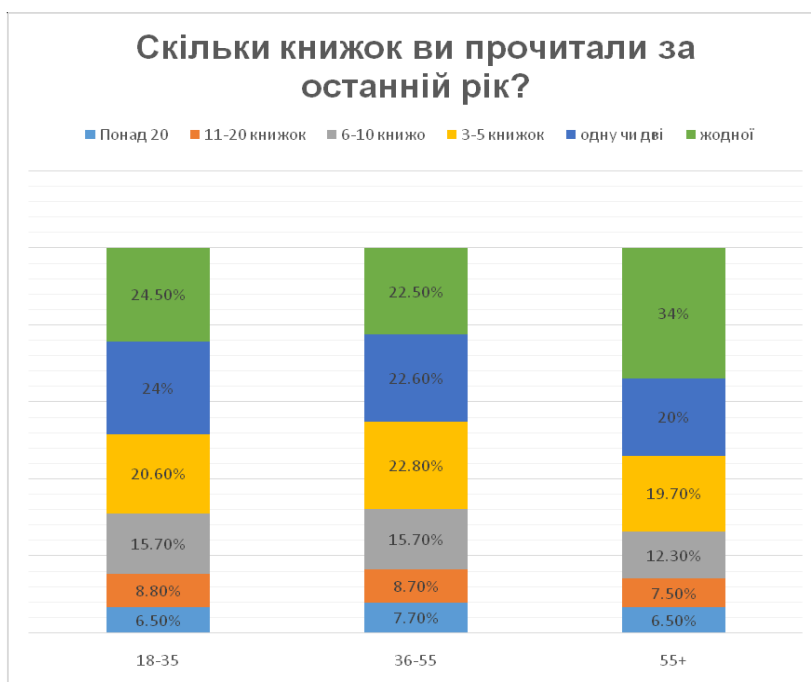

Рисунок 6. Кількість прочитаних книжок в Україні
(віковий розподіл)

20 книжок на рік читає зовсім невелика частка кожної вікової групи – 8,8% молоді (18–35 років), трохи менше – 8,7% представників вікової групи 36–55 років і ще менше осіб похилого віку старше 55 років (лише 7,5%). Загалом більшість населення читає підозріло небагато книг на рік – від однієї до п’яти. Але навіть цей “малочитаючий” прошарок населення менший, ніж частка тих, хто не читав у попередньому році літератури взагалі (“не прочитав жодної книжки”). Тільки для середньої вікової групи (36–55 років) відсоток тих, хто за рік не прочитав жодної книжки, несуттєво менший, ніж відсоток тих, хто за рік спромігся прочитати одну-дві книги (22,5% та 22,6% відповідно). Звісно, не можна одразу робити висновок,

що цей віковий сегмент українського суспільства є найбільш читаючим, бо все одно демонструє мінімальну інтенсивність читацької активності в кількісному вимірі книжок на рік, але все-таки можемо хоча б констатувати, що рівень “нечитання” серед представників цієї вікової когорти нижчий (рис. 6).

Загалом можна побачити, що відмінності у мовних практиках в Україні простежуються не по лінії Схід/Захід, як це часто хибно сприймається громадською думкою, а по лінії – вся Україна/Донбас, що яскраво проявляється в питанні щодо обов’язкового вивчення в школі іноземних мов та ставлення до українсько-російської двомовності.

Частота читання та кількість прочитаних книжок різняться скоріше не в регіональному вимірі, а у віковому, і відмінність полягає в тому, що найбільш читаючою виявляється середня вікова група населення, найменш – найстарша, молодь посідає проміжну ланку з погляду кількості годин вільного часу, що витрачається нею на читання.